Μεσόγειος: το υπόλοιπο Κύπρος

Εισήγηση μέλους της κυπριακής αντι-εξουσιαστικής ομάδας Τραίνο στο διεθνιστικό φεστιβάλ του ράδιο Ουτοπία το 1994 στη Θεσσαλονίκη

Το καλοκαίρι του 1994, ενώ ο πόλεμος στην πρώην γιουγκοσλαβία συνεχιζόταν και ο ελληνικός εθνικισμός εναντίον της μακεδονίας ήταν στο φόρτε του, το ετήσιο τριήμερο φεστιβάλ του ράδιο Ουτοπία (αυτο-διαχειριζόμενο κοινωνικό ραδιόφωνο στην Θεσσαλονίκη) είχε θέμα τον διεθνισμό / αντιεθνικισμό. Στις εκδηλώσεις είχαν προσκληθεί και συμμετάσχει σύντροφοι αναρχικοί από την τουρκία και την κύπρο. Το κείμενο "Μεσόγειος: το υπόλοιπο κύπρος" είναι η εισήγηση του Αντρέα Π. (μέλους, τότε, του περιοδικού "τραίνο" στην κύπρο) και η συζήτηση που ακολούθησε.

Η απομαγνητοφώνηση και επιμέλεια έγιναν από το περιοδικό Σαμποτάζ, το οποίο και δημοσίευσε το κείμενο, το φθινόπωρο του 1994.

Μεσόγειος: το υπόλοιπο Κύπρος

Αντρέας (από το περιοδικό «Τραίνο»):
Εγώ θα επικεντρώσω την εισήγηση μου στην κυπριακή εμπειρία. Καταρχήν δεν μιλώ ούτε σαν έλληνας-κύπριος ούτε σαν τούρκος-κύπριος. Μιλώ σαν κύπριος. Δεν εννοώ πως υπάρχει κυπριακό έθνος, δεν με ενδιαφέρει κάτι τέτοιο. Με ενδιαφέρει η γεωγραφική και η ιστορική μου εμπειρία.
Η κύπρος είναι ένα ακριβό οικόπεδο μέσα στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Τυχαίνει να βρίσκεται βόρεια της διώρυγας του Σουέζ, τυχαίνει να βρίσκεται δίπλα στην Ιερουσαλήμ που είναι ένας σημαντικός σημειολογικός χώρος, είναι και εμπορικά χρήσιμη σήμερα, κατά συνέπεια έχουμε έξι στρατούς (εγγλέζικο, ελληνικό, τουρκικό, ελληνοκυπριακό, τουρκοκυπριακό, και ΟΗΕ) έχουμε βάσεις, έχουμε ένα κράτος κανονικό και ένα ημικράτος (το τουρκοκυπριακό), οι βάσεις είναι επίσης δύο ημικράτη…
Με όλα αυτά οι ιθαγενείς, 800.000 όλοι-όλοι, διαβιούμε μια κοινωνία που πάνω της πλανιέται διαρκώς η απειλή του πολέμου. Αυτό όμως που πλανιέται πιο έντονα πάνω από την κύπρο, τουλάχιστον όσο ζω εγώ, είναι το «εθνικό πρόβλημα». Στην κύπρο είναι αδύνατο (ή τουλάχιστον μέχρι πολύ πρόσφατα ήταν αδύνατο) να αρθρώσεις λόγο για οτιδήποτε, αν δεν μιλάς ταυτόχρονα για το κυπριακό. Φαντάζομαι πως όσοι από εσάς ζείτε στην βόρεια ελλάδα θα έχετε μια παρόμοια εμπειρία: κάθε λόγος πρέπει να αρθρώνεται σε σχέση με το μακεδονικό.
Αυτή ήταν και η αφετηρία της ομάδας μας. Η ομάδα διαμορφώθηκε τέλη της δεκαετίας του 70 – αρχές της δεκαετίας του '80. Ήταν οι τελευταίοι από την γενιά της αντίστασης (ενάντια στο πραξικόπημα, στο φασισμό κλπ), άνθρωποι επηρεασμένοι σε κάποιο βαθμό από τον Μάη του '68. Η προσπάθεια μας ήταν να αρθρωθεί ένας αμφισβητησιακός λόγος μέσα στην κυπριακή κοινωνία που να

μην ασχολείται με το εθνικό, ξεπερνώντας την εθνική ενότητα.
Καθώς πολλοί από εμάς ήταν φοιτητές τότε, ξαναβρεθήκαμε στη κύπρο το ’84-’85, και αρχίσαμε μια προβληματική και μια συζήτηση μέσα στην ομάδα, για το πώς αντιμετωπίζεται το πρόβλημα του «εθνικού». Υπήρχαν δύο οπτικές, που θα τις καταθέσω γιατί αφορούν διλήμματα που λίγο πολύ ξανα-αντιμετωπίσαμε στη διαδρομή και νομίζω πως απασχολούν γενικότερα τον αντιεξουσιαστικό εναλλακτικό χώρο.
Δίλημμα πρώτο: το «εθνικό» είναι ανοησία, δεν πρέπει να ασχοληθούμε μαζί του. Δεύτερη οπτική, που επικράτησε τελικά: αν το «εθνικό» είναι κάτι που ο κόσμος το βιώνει τόσο έντονα και η εξουσία το προβάλλει τόσο έντονα, προφανώς κάτι υπάρχει στο βάθος του κήπου. Δεν είναι δυνατό μια ιδεολογία να κυριαρχεί τόσο έντονα και να μην έχει κάποια βάση.
Κάναμε τότε μια ιστορική ανάλυση. Η βασική μας θέση ήταν πως το έθνος δεν είναι απλά μια ιδεολογία της εξουσίας. Δηλαδή το να λέμε πως η αστική τάξη ή το κράτος της έφτιαξαν το έθνος επειδή έτσι τους βόλευε είναι μια απλοϊκή άποψη. Το έθνος είναι μια πολύ συνολικότερη κουλτούρα της εξουσίας, είναι πολιτισμός – τουλάχιστον εμείς έτσι το θέτουμε.
Υπάρχουν πράγματα που είναι εντυπωσιακά με το έθνος. Για παράδειγμα όταν ερχόμουν με το αεροπλάνο στη Θεσσαλονίκη περάσαμε πάνω από το Αιγαίο. Είναι εντυπωσιακό πως οι ψαράδες της Λέσβου π.χ., βλέποντας απέναντι τους την ακτή δεν βλέπουν απλώς ακτή. Βλέπουν τουρκική ακτή. Δηλαδή η γη είναι «χρωματισμένη».
Στην κύπρο έχει γίνει το ίδιο. Υπάρχει ο Πενταδάκτυλος, μια οροσειρά στη βόρεια κύπρο. Ε, οι ελληνοκύπριοι επιμένουν να βλέπουν πως είναι η πιο ηρωική, η πιο όμορφη βουνοπλαγιά του κόσμου – ενώ είναι ένα κατάξερο βουνό. Αλλά η εθνική φαντασίωση έχει χρωματίσει αυτό το κατάξερο βουνό που βλέπουν κάθε μέρα, σαν το πιο ανθισμένο, γεμάτο ανεμώνες και δεν ξέρω τι άλλο, βουνό στον κόσμο. Από την άλλη μεριά οι τουρκοκύπριοι, για να σταμπάρουν τη γη, για να βάλουν σφραγίδα επάνω της, έχουν ζωγραφίσει με πέτρες μια τεράστια σημαία.
Νομίζω λοιπόν πως το έθνος ξεκινάει από το υποσυνείδητο των ανθρώπων και καθηλώνει το βλέμμα τους. Είναι βέβαια ιδεολογία του κράτους, η κατ’ εξοχήν ιδεολογία του κράτους, και είναι επίσης η ιδεολογία που χρησιμοποιεί ο καπιταλισμός: μία “εθνική ενότητα” στην οποία δεν υπάρχουν ταξικές συγκρούσεις είναι ιδανική αγορά, για την καπιταλιστική συσσώρευση. Αλλά επιμένω πως ο εθνικισμός δεν είναι απλά μια ιδεολογία. Είναι ένας πολιτισμός. Και αν πρόκειται
να αντιπαρατεθούμε στον εθνικισμό, πρέπει να αντιπαρατεθούμε κάνοντας μια κριτική του πολιτισμού, και όχι απλά μια ταξική θεωρία ή μια πολιτική θεωρία.
Με τούτα τα δεδομένα, σε μια κοινωνία μικρή που εκμοντερνίζεται βέβαια ραγδαία αλλά ζούσε και ζει με όλους αυτούς τους στρατούς και τις απειλές στα πέριξ, αρχίσαμε με βασική αιχμή της πρακτικής μας τον αγώνα για την αναγνώριση της διαφορετικότητας. Ήταν ένας αγώνας για να ανοίξουν τα όρια της κυπριακής κοινωνίας. Έγιναν διάφορες πρωτοβουλίες, βγήκε αργότερα το «τραίνο»…
Μέσα από αυτές τις εμπειρίες, που είχαν να κάνουν και με τους τουρκοκύπριους που κατοικούσαν ακόμα στη νότια κύπρο, και με την ιστορία της κύπρου,

διαπιστώσαμε ένα άλλο πράγμα που δεν το είχαμε πιάσει από την αρχή: πώς λειτουργεί ο εθνικισμός σαν αποικιοκρατία.
Στην κύπρο δεν είχαμε ουσιαστικά μια αποικιοκρατία, την αγγλική. Είχαμε τρεις αποικιοκρατίες. Μια πολιτική (την αγγλική) και δύο πολιτιστικές: την ελληνική και την τουρκική. Για παράδειγμα επί αγγλικής κατοχής το πρόγραμμα των σχολείων καθοριζόταν από το υπουργείο παιδείας της Αθήνας και από το υπουργείο παιδείας της Άγκυρας.
Οι κύπριοι «εθνοποιήθηκαν». Γιατί οι παραδοσιακοί κύπριοι του 19ου αιώνα δεν ανήκαν σε έθνη αλλά σε θρησκευτικές κοινότητες. Ήταν ορθόδοξοι ρωμιοί – όπως λεγόντουσαν – δηλαδή χριστιανοί, ήταν μουσουλμάνοι, και υπήρχε και μια μεγάλη κοινότητα ενδιάμεση, οι λινοβάμβακοι, που ήταν χριστιανο-μουσουλμάνοι. Αυτή η κοινότητα διασπάστηκε κάθετα και δια της βίας. Οι περισσότεροι έγιναν μουσουλμάνοι και οι υπόλοιποι χριστιανοί.
Αυτοί η διαδικασία της "εθνικοποίησης" μέσα από την μεταγραφή των θρησκευτικών πεποιθήσεων σε εθνικές ταυτότητες (χριστιανοί = έλληνες και μουσουλμάνοι = τούρκοι) ευνοούσε την εγγλέζικη αποικιοκρατία. Γιατί αφού η κύπρος είναι ένα πολύτιμο οικόπεδο μέσα στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, το τελευταίο πράγμα που χρειάζονταν οι αποικιοκράτες ήταν να διεκδικήσουν οι ιθαγενείς το οικόπεδο. Είναι πολύ πιο χρήσιμο να πεισθούν οι ιθαγενείς πως κατά λάθος βρίσκονται σε αυτό το οικόπεδο, ότι είναι έποικοι των Αθηνών ή της Άγκυρας, ότι είναι κάτι άλλο εν πάσει περιπτώσει, και πως άρα ανήκουν σε αυτό το κάτι άλλο.
Υπάρχει φυσικά η ιστορία αυτών των ιθαγενών που δείχνει τα αντίθετα. Τον 19ο αιώνα υπάρχουν κοινές αγροτικές εξεγέρσεις – πριν από την κάθοδο των άγγλων. Όταν ήρθαν οι άγγλοι χώρισαν διοικητικά τις θρησκευτικές κοινότητες, κάθετα, σαν εθνικές κοινότητες. Με διαφορετικά σχολεία, διαφορετικές γλώσσες κλπ. Αυτή η διαδικασία διαχωρισμού συνεχίστηκε, αλλά παρεμβλήθηκαν ήδη από την δεκαετία του '20 κινήματα μοντερνιστικά, όπως το εργατικό κίνημα που εξελίχτηκε αργότερα σε κομμουνιστικό, και ήταν κοινό όλων των κυπρίων.
Στην δεκαετία του '50 ο εθνικισμός ήταν μια σαφέστατα προσπάθεια να σπάσει το εργατικό κίνημα. Η ΕΟΚΑ για παράδειγμα, την οποία λιβανίζουν και οι δικοί μας και οι δικοί σας, εκτός από το να πολεμά τους εγγλέζους είχε σαφέστατο στόχο να πολεμά το εργατικό κίνημα. Η ΕΟΚΑ σκότωσε περισσότερους ελληνοκύπριους παρά άγγλους. Σκότωσαν πολλούς αριστερούς, ακόμα και με λιθοβολισμούς, μπαίνοντας μέσα στα σπίτια τους κλπ. Από την άλλη πλευρά η τουρκοκυπριακή εθνικιστική οργάνωση, η ΤΜΤ. εφάρμοσε ένα ακριβώς ίδιο σχέδιο. Με τις ίδιες ακριβώς μεθόδους, ίσως και χειρότερες, μιας και η τουρκοκυπριακή εργατική τάξη ήταν πιο μικρή αριθμητικά, άρα πιο αδύνατη. Έτσι, ενώ στην ελληνοκυπριακή πλευρά η εργατική τάξη κατάφερε κάποια στιγμή να αντισταθεί στην τρομοκρατία της ΕΟΚΑ αναγκάζοντας την να σταματήσει, στην τουρκοκυπριακή πλευρά η δράση της ΤΜΤ είχε αποτελέσματα, καθώς συνεχίστηκε από το '57 μέχρι το'62.

Το '60 παραχωρήθηκε στη κύπρο μια ανεξαρτησία περίεργη: δηλαδή έκατσαν η αγγλία, η ελλάδα και η τουρκία και έφτιαξαν ένα σύνταγμα της «ανεξάρτητης κύπρου» και το έδωσαν στους κυπραίους λέγοντας τους «αυτό είναι το σύνταγμα

σας, και αν δεν το δεχτείτε θα σας αφήσουμε να σκοτώνεστε» – οπότε το «δεχτήκαμε». Εν πάσει περιπτώσει αυτό το σύνταγμα του ’60 περιείχε ένα μέρος της κυπριακής ιστορικής εμπειρίας. Παραδεχόταν δηλαδή πως οι δύο κοινότητες στην κύπρο, όπως είχαν διαχωριστεί από την αγγλική αποικιοκρατία, είχαν μια έντονη αλληλεξάρτηση. Δεν κατοικούσαν σε διαφορετικά μέρη – υπήρχαν παντού κοινά χωριά, και υπήρχε και ένα κοινό κίνημα 30 – 40 χρόνων. Το σύνταγμα λοιπόν του ’60 υποχρέωνε τις δύο ελίτ (ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή) να αλληλοεξαρτώνται στην διοίκηση της κύπρου.
Η ελληνοκυπριακή ελίτ, νοιώθοντας ίσως μια αριθμητική υπεροχή, προσπάθησε το ’63 να απαλλαγεί από τις υποχρεώσεις που είχε στην βάση αυτού του συντάγματος, προσπάθησε να αλλάξει το σύνταγμα, και ουσιαστικά εξαπέλυσε μια μαζική επίθεση ενάντια στους τουρκοκύπριους. Έτσι οι τουρκοκύπριοι από το ’64 μέχρι το 74 ήταν ουσιαστικά σε καθεστώς εγκλωβισμού. Όντας το 18% του πληθυσμού κατοικούσαν στο 4% του εδάφους.
Αυτό δεν σημαίνει πως η πλειοψηφία του πληθυσμού επικροτούσε αυτήν την πρακτική. Είναι χαρακτηριστικό πως ακόμα και σήμερα αν μιλήσεις είτε με ελληνοκύπριους είτε με τουρκοκύπριους, τα γεγονότα του ’63-’64 δεν περιγράφονται σαν πόλεμος, συγκρούσεις, κλπ (όπως λέει η επίσημη ιδεολογία) αλλά σαν «φασαρίες»: «κάποιοι ήρθαν και κάνανε φασαρίες». Κάποιοι… Οι τουρκοκύπριοι πάντως αυτά τα χρόνια ήταν σε μια δυσμενή θέση ξεκάθαρα.
Επιπλέον η παρουσία της ελληνικής μεραρχίας από τότε στην κύπρο ήταν εντολή του ΝΑΤΟ, για να αντιμετωπιστεί ενδεχόμενο κομμουνισμού στην κύπρο. Σημειώστε πως τότε η κύπρος ήταν η μοναδική χώρα στην ανατολική μεσόγειο που είχε νόμιμο κομμουνιστικό κόμμα του βεληνεκούς του 45%. Έτσι η ελληνική μεραρχία βιώθηκε από τον απλό κόσμο (και τους ελληνοκύπριους και τους τουρκοκύπριους) σαν νεοαποικιακός στρατός. Αποσύρθηκε το ’67, οπότε άρχισαν και κάποιες συνομιλίες, με μια στροφή των ελληνοκυπρίων προς την ανεξαρτησία. Διατηρώντας όμως την υπεροψία της πλειοψηφίας.
Θα κάνω μια παρένθεση εδώ, για να ξαναθυμίσω τις αγκυλώσεις που δημιουργεί ο «εθνικός λόγος». Λέει λοιπόν ο ελληνοκύπριος εθνικιστής: «μα είμαστε το 80%. Γιατί το 20%, οι τουρκοκύπριοι, να μπερδεύονται στα πόδια μας;»
Αυτή είναι η λογική του ελληνοκυπριακού εθνικισμού. Αλλά με την ίδια λογική, αν το κοιτάξει κανείς από άλλη οπτική γωνία, θα δει πως η κυπρος ανήκει στον γεωγραφικό χώρο της τουρκίας. Η κύπρος είναι 40 μίλια από την τουρκία. Συνεπώς θα μπορούσε, με την ίδια λογική πάντα, να απαντήσει κάποιος «μα είσαστε μια ελάχιστη μειοψηφία μέσα στον τούρκικο γεωγραφικό χώρο». Εξαρτάται που ζωγραφίζει ο καθένας τα σύνορα, με την φαντασία του: αν θέλεις να κόψεις τα σύνορα έτσι ώστε να φαντάζεσαι τη κύπρο σαν ένα αυτόνομο νησί στην αλάσκα, τότε ναι, οι ελληνοκύπριοι είναι πλειοψηφία. Αλλά έτσι, φυσικά, μπορεί η άλλη πλευρά να θυμηθεί την γεωγραφία, και να σου θυμίσει πως οι ελληνοκύπριοι είναι μια χριστιανική μειοψηφία σε μια θάλασσα μουσουλμάνων.
Το άλλο που είναι εντυπωσιακό με τον εθνικισμό στη κύπρο είναι πως η ελλάδα και η τουρκία, σαν χώρες του ΝΑΤΟ, ήθελαν να αποφύγουν τον πόλεμο. Αλλά ο εθνικισμός που οι ίδιες είχαν καλλιεργήσει τους οδηγούσε πλέον σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις. Είναι η περίπτωση που ο εθνικισμός, σαν κουλτούρα πλέον, δεν ελέγχεται από τις ελίτ οι οποίες τον έχουν ξεκινήσει.

Έρχομαι ξανά στην ιστορία. Το 74 έγιναν δύο πράγματα στη κύπρο. Ένα πραξικόπημα του ελληνικού στρατού βοηθούμενο από την ελληνοκυπριακή ακροδεξιά, και ακολούθησε, στις 20 Ιούλη, η τουρκική εισβολή. Οι αμερικάνοι και οι άγγλοι ήθελαν με αυτό το πραξικόπημα να ξεφορτωθούν τον Μακάριο, επειδή από την μια επέτρεπε την ύπαρξη του ΑΚΕΛ, ενώ από την άλλη ακολουθούσε ανεξάρτητη πολιτική έχοντας εντάξει την κύπρο στις αδέσμευτες χώρες. Ο ελληνοκυπριακός και ο ελληνικός εθνικισμός έκαναν τους δικούς τους λογαριασμούς, για πλήρη έλεγχο της κύπρου.

Σφαγές έγιναν και από τις δύο μεριές. Και από τους εθνικιστές ελληνοκεντρικούς σε πρώτη φάση, και από τον τούρκικο στρατό στη συνέχεια. Υπήρξαν όμως και συγκινητικές στιγμές ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων που αλληλοπροστατεύονταν.

Μέσα από αυτές τις εμπειρίες, διαπιστώνοντας όλα αυτά, εμείς αρχίσαμε να προβληματιζόμαστε ότι πρέπει ίσως να τοποθετήσουμε την αντίστασή μας στον εθνικισμό εν μέρει στην βάση της κοινής ταξικής παράδοσης, αφού στη κύπρο υπάρχει ένα ταξικό κίνημα 70 -80 χρόνων το οποίο ήταν και είναι αντιεθνικιστικό.

Επιπλέον αρχίσαμε να καταλαβαίνουμε πως ο εθνικισμός παίζει με την ανάγκη των ανθρώπων για κοινότητα και ταυτότητα. Ο εθνικισμός απευθύνεται στην πολιτιστική σφαίρα, προσφέροντας ταυτότητα, νόημα στην ύπαρξη. Αυτός είναι ο λόγος που μετά από 200 χρόνια ούτε η φιλελεύθερη, ούτε η σοσιαλιστική ιδεολογία κατάφεραν να ανταπεξέλθουν στην "γοητεία" του εθνικισμού – το βλέπουμε καθαρά στις μέρες μας.

Οπότε αρχίσαμε να συζητάμε την δυνατότητα να δημιουργηθούν ταυτότητες πολιτιστικές που να είναι αντι-εθνικιστικές. Ένα πράγμα που διαπιστώσαμε οι πλείστοι της ομάδας ήταν πως δεν νοιώθαμε ούτε τούρκοι ούτε έλληνες. Νοιώθαμε κύπριοι, κύπριοι με την έννοια του '74: τότε, μετά το πραξικόπημα, έγινε μια ένοπλη ανεξαρτησιακή εξέγερση, μια λαϊκή εξέγερση, που είχε καταλάβει την Πάφο, και είχε δημιουργήσει ένα πνεύμα έντονα ανεξαρτησιακό.

Η συζήτηση επεκτάθηκε. Έγινε και μια τηλεοπτική συζήτηση που δημιούργησε στην κυπρο ένα τεράστιο σκάνδαλο. Επεκτάθηκε στο ζήτημα της κυπριακής συνείδησης, της κυπριακής ταυτότητας, κλπ. Η λογική που εμείς προσπαθήσαμε να διαμορφώσουμε σαν μια συνολικότερη πρόταση ήταν κόντρα στην εθνική φαντασίωση που μας θεωρεί όλους μια οικογένεια, πως είμαστε όλοι αδέλφια… Δεν είμαστε όλοι αδέλφια. Είμαστε διαφορετικοί. Η έννοια της διαφορετικότητας που ήταν η ακτιβιστική μας αιχμή τη δεκαετία του '80 μεταφέρθηκε έτσι σε ένα διαφορετικό πλαίσιο: να αντιπαραθέσουμε στον εθνικισμό πλουραλιστικές ταυτότητες. Όχι απέναντι στον εθνικισμό έναν άλλο «εθνικισμό», κάτι εξίσου μονοσήμαντο.

Λέμε λοιπόν πως είναι δυνατό να υπάρχουν σήμερα στη κύπρο τούρκοι, έλληνες και κύπριοι. Αλλά πρέπει να σπάσει η λογική της πλειοψηφίας, πρέπει να σπάσει η λογική της εθνικής ομοιομορφίας και της ισοπέδωσης.

Μέσα από αυτή την προβληματική διαπιστώνουμε το πως εμπεδώνεται η εξουσία στην καθημερινότητα. Απλά πράγματα: γιατί αυτή η γλώσσα που μιλάω εγώ καθημερινά απαγορεύεται από όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, από το σχολείο, κλπ;

Εμένα μου αρέσει η κυπριακή, αλλά δε με νοιάζει ιδιαίτερα αν θα επιβιώσει. Το

σημαντικό είναι ότι απαγορεύεται. Πηγαίνει το πιτσιρίκι στο σχολείο, σηκώνει το χέρι του, και λέει «τσε». Και του απαντάει ο δάσκαλος «σκάσε, δεν υπάρχει αυτό, υπάρχει μόνο το και». Πρόκειται για βία, για μια βία σημειολογική, μέσα από την οποία εμπεδώνεται η εξουσία. Είναι κάτι που δεν το βιώνουν μόνο οι κύπριοι. Το βιώνουν όλοι οι μη πρωτευουσιάνικοι λαοί, όλες οι υποκουλτούρες, όλες οι διάλεκτοι που δεν ανήκουν στην κυρίαρχη κουλτούρα.
Θέλω να κάνω δύο τελευταίες αναφορές, στην ανεξαρτησία και στην ομοσπονδία. Είμαι ανεξαρτησιακός γιατί είμαι αναρχικός. Πιστεύω δηλαδή πως οι μικρές κοινωνίες λειτουργούν πιο δημοκρατικά. Και είναι ηλίου φαεινότερο πως η κυπριακή κοινωνία είναι, έστω και τώρα, πιο δημοκρατική από το αν ήταν προσαρτημένη στο ελληνικό ή στο τούρκικο κράτος.
Υποστηρίζω επίσης την ομοσπονδία από μιαν αναρχική άποψη. Η αναρχική πρόταση απέναντι στο έθνος – κράτος, την εθνική ομοιογένεια όπου η πρωτεύουσα επιβάλλει έναν ομοιόμορφο νόμο παντού, πρέπει να είναι η ομοσπονδία. Η διζωνική ομοσπονδία που πιθανόν να εφαρμοστεί τελικά στη κύπρο δεν είναι η καλύτερη λύση. Πιο πρακτική θα ήταν η πολυ-περιφερειακή που υπήρχε πριν το 74. Αλλά αυτή την στιγμή αυτά έχουμε.
Έτσι, όσον με αφορά, ζώντας σε μια χώρα που έχει πληθυσμό τα δύο τρίτα της Θεσσαλονίκης και την έκταση του Σικάγο, και είναι παρόλη αυτή τη μικρότητα της χωρισμένη στα δύο με παράλογα τείχη, αυτό το οποίο κρίνω επείγον είναι να κλείσει το κυπριακό σαν πρόβλημα. Να μπορέσουμε να πάμε πάρα κάτω.
Αυτή την εποχή φαίνεται, ή τουλάχιστον έτσι το καταλαβαίνουμε εμείς στη κύπρο, ότι αυτοί που λόγω της αξίας του κυπριακού οικοπέδου δημιούργησαν το κυπριακό πρόβλημα, έχουν καταλάβει πως είναι αδύνατο να πείσουν τους κυπραίους να χωριστούν. Γιατί και από τις δύο πλευρές υπάρχουν ισχυρές δυνάμεις που επιμένουν στην επανένωση του νησιού με τον α ή τον β τρόπο.
Έτσι υπάρχει μια διαδικασία να λυθεί το κυπριακό. Αυτή η διαδικασία ενισχύεται από την επιλογή των αμερικάνων και των ευρωπαίων να ξανακάνουν λειτουργικό τον άξονα Αθήνας – Άγκυρας.
Εμένα δεν με ενοχλεί αν τη λύση του κυπριακού την προωθεί ο ΟΗ Ε ή οι αμερικάνοι. Με ενδιαφέρει να λυθεί ένα πρόβλημα περιττό. Αυτό το πρόβλημα δεν το δημιούργησαν οι κύπριοι, οι ιθαγενείς. Το δημιούργησαν άλλοι ενάντια στους ιθαγενείς. Για να καταλάβετε το παράλογο: αυτή τη στιγμή, αν βρισκόμουνα στη κύπρο, δεν θα μπορούσα να επικοινωνήσω με τον Μουράτ και τον Αχμέτ, γιατί το κράτος στο οποίο ανήκω και το κράτος στο οποίο ανήκουν δεν αναγνωρίζονται μεταξύ τους. Πρέπει να στείλω γράμμα στην ελλάδα, και από κεί να πάει στην τουρκία, και στο γυρισμό πρέπει να γίνει η ανάποδη διαδρομή.
Όταν ο τουρκοκύπριος Σαλίχ Ασκέρογλου αρνήθηκε να πάει στρατό έγινε κοινή ομάδα τουρκοκυπρίων και ελληνοκυπρίων για την υπεράσπιση του. Λοιπόν καθόμασταν η μισή ομάδα στη νότια Λευκωσία, η άλλη μισή στη βόρεια Λευκωσία, εκατό μέτρα οι μεν από τους δε, και για να επικοινωνήσουμε έπρεπε να τηλεφωνήσουμε στο Λονδίνο, από το Λονδίνο να τηλεφωνήσουν στην Άγκυρα, από την Άγκυρα στη βόρεια κύπρο, και ξανά πίσω. Για να επικοινωνήσουμε σε απόσταση εκατό μέτρων…
Αυτά.
ΕΡ: Έχετε σταθερές επαφές με τουρκοκύπριους;

ΑΠ: Μετά τις τελευταίες εκλογές στη βόρεια κύπρο, ο Ντεκτάς (που είναι κλασσικός εθνικιστής του είδους «να βάλουμε σφραγίδα στη γη, να μείνει δική μας, τούρκικη») αναγκάστηκε κάτω από την πίεση τη κοινωνική να διώξει τους πιο ακραίους από την κυβέρνηση του, και να δώσει θέσεις στο μεγαλύτερο κόμμα της αριστεράς. Μετά από αυτό υπήρξε ένα ανεπίσημο «άνοιγμα» των «συνόρων». Υπολογίζουμε πως διακόσια άτομα την εβδομάδα πηγαινοέρχονται ανάμεσα στις δύο περιοχές, τυπικά παράνομα βέβαια, αλλά κάτω από κάποια διακριτική ανοχή τόσο της μιας όσο και της άλλης εξουσίας.
Εμείς είχαμε την πρώτη μας επαφή με τουρκοκύπριους της βόρειας κύπρου με την υπόθεση του Σαλίχ. Ήταν οπωσδήποτε μια επαφή δύσκολη, αλλά ο απλός κόσμος δέχτηκε την περίπτωση του καλά, αν και τα μήντια ελέγχονται κατά 90% από εθνικιστές. Τώρα σχεδιάζουμε να φτιάξουμε μαζί ένα κέντρο ερευνών ανατολικής μεσογείου, να ξανα-τοποθετήσουμε τη κύπρο πολιτιστικά στο γεωγραφικό της χώρο. Να καταλάβουμε πως η κύπρος βρίσκεται δίπλα στον λίβανο, στο ισραηλ, στην αίγυπτο, και όχι νότια του Λονδίνου, ανατολικά της Αθήνας, ή νότια της Άγκυρας. Βρισκόμαστε στη ανατολική μεσόγειο κουμπάρε…
Αν ανοίξει το Βαρόσι, θα είναι πρώτη πόλη μετά το ‘74 που θα μπορούμε να συναντιόμαστε κανονικά. Πάντως τους τελευταίους έξι μήνες υπάρχει πολύ μεγαλύτερη επαφή από ότι πριν.
Πρέπει να σημειώσω επίσης πως υπάρχει μια αυξημένη διάθεση επαναπροσέγγισης από επαγγελματικά σωματεία: γιατρούς, δικηγόρους, μηχανικούς, αρχιτέκτονες. Τέτοια κομμάτια των ελίτ και από τις δύο πλευρές βρίσκονται σε συχνή επαφή. Εμείς βρισκόμαστε σε επαφή κατά κύριο λόγο με την ομάδα που βγάζει στη βόρεια κύπρο το περιοδικό “Ελευθερία”, οι οποίοι κινούνται στον αριστερίστικο χώρο, καθώς και με την ποιήτρια Νεσσε που αναρχοφέρνει. Επίσης πεδίο επαφών είναι και οι φοιτητές στο αγγλία, που ζουν μαζί, εκεί.
ΕΡ: Μπορείς να πεις περισσότερα για αυτό το κέντρο ερευνών;
ΑΠ: Αυτό το κέντρο ερευνών της ανατολικής μεσογείου είναι μια πρωτοβουλία που ξεκίνησε από ανθρώπους που συμμετέχουν στο τραίνο, καθώς και οπό άλλους που συμμετέχουν σε διάφορες πρωτοβουλίες μας.
Είπα πιο πριν πως ένας από τούς στόχους του είναι να ξανατοποθετήσει την κύπρο στον γεωγραφικό της χώρο. Κατά την άποψη μας η ανατολική μεσόγειος αρχίζει από τα βαλκάνια και φτάνει μέχρι το ιράκ, τον αραβικό κόσμο. Έτσι έχουμε σαν ένα ακόμα στόχο να προωθηθούν εκδηλώσεις και δικτύωμα ανάμεσα σε εναλλακτικές προσπάθειες σε αυτές τις χώρες, ή τουλάχιστον στις πιο κοντινές μας, δηλαδή νότια τουρκία, λίβανο, παλαιστίνη, ισραήλ, αίγυπτο.
Από την άλλη μας ενδιαφέρει να γίνει μια σοβαρή αναλυτική δουλειά, να κατανοηθούν οι δυναμικές σε αυτόν τον χώρο, να βρεθεί το πως εντάσσεται αυτή η περιοχή στο παγκόσμιο σύστημα. Τι σημαίνει ο ισλαμισμός, γιατί αντιδρά έτσι ο κόσμος; Τι συμμαχίες πρέπει να φτιάξουμε ανάμεσα π.χ. στον κούρδο (τριτοκοσμικό προλετάριο τον ονομάζουμε στο τραίνο) την φεμινίστρια που παλεύει ενάντια στον ισλαμισμό στην αίγυπτο, τον κυπροκεντρικό στη κύπρο, έναν εξεγερμένο νεολαίο στη τουρκία, έναν αντιμιλιταριστή στη Σμύρνη, έναν μαρξιστή εδώ, έναν αναρχικό εκεί, έναν ομοφυλόφιλο κάπου αλλού. Όλα αυτά είναι υποκείμενα, φιγούρες, που εν δυνάμει μπορούν να αμφισβητήσουν

διάφορες μορφές εξουσίας, αλλά συνήθως πατάει ο ένας πάνω στον άλλο. Πρέπει να φανταστούμε τους τρόπους που θα επιτευχθεί μια συνολική αμφισβήτηση της εξουσίας, σαν σύνθεση και συμμαχία μέσα σε ένα γεωγραφικό χώρο.
ΕΡ: (Αϊγκούτ): Μέχρι το 1965 υπήρχε κάποιο συνδικάτο που περιελάμβανε και τουρκοκύπριους. Υπάρχουν σήμερα δυνατότητες να ξαναοργανωθεί από κοινού αυτός ο κόσμος και να χαράξει μια αντιεθνικιστική – αντιεξουσιαστική πολιτική;
ΑΠ: Το συνδικάτο στο οποίο αναφέρεται ο σύντροφος είναι η ΠΕΟ, η κομμουνιστική συντεχνία, η οποία υπάρχει μέχρι σήμερα φυσικά σαν ελληνοκυπριακή. Ξεκίνησε σαν μη εθνικό συνδικάτο, αλλά χτυπήθηκε με δολοφονίες τόσο από την ΕΟΚΑ όσο και από την ΤΜΤ. Το ’65 αποχώρησαν εντελώς οι τουρκοκύπριοι. Είναι τώρα πια δεδομένο πως υπάρχουν δύο εργατικά κινήματα στη κύπρο, ένα ελληνοκυπριακό και ένα τουρκοκυπριακό, τα οποία όμως είναι αδελφά, και το εννοούν.
Να δώσω ένα παράδειγμα: όταν συζητιόντουσαν τα «μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης», όλοι οι πολιτικοί της κύπρου και όλα τα κόμματα ήταν εναντίον, εκτός από τον Κληρίδη. Αντίθετα όλες οι δημοσκοπήσεις έδειχναν πως τουλάχιστον το 55% των ελληνοκυπρίων ήταν υπέρ των μέτρων – αλλά ο Κληρίδης δεν είναι τόσο δημοφιλής. Λοιπόν η εξήγηση βρίσκεται στο ότι ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικής βάσης της αριστεράς είναι υπέρ των μέτρων αυτών, ακριβώς για να υπάρξει μια λύση.
Στη βάση των αριστερών κομμάτων, τόσο ανάμεσα στους ελληνοκύπριους αριστερούς όσο και στους τουρκοκύπριους, υπάρχει η μνήμη των κοινών αγώνων, στην οποία αναφέρθηκε ο Αιγκούτ.
ΕΡ: Μια ερώτηση προς τους συντρόφους από τη τουρκία: Πως έχει βιωθεί το κυπριακό στη τουρκία;
Μέσα στη ανάπτυξη του τούρκικου εθνικισμού, το κυπριακό βρίσκεται κάπου στη τρίτη ή τέταρτη θέση, από άποψη αξιολόγησης. Η αιχμή του εθνικισμού στη τουρκία είναι αυτή τη περίοδο η βοσνία. Επίσης εδώ και 5 – 6 χρόνια στη πρώτη θέση βρίσκεται και το κουρδικό, όπου μια ολόκληρη εθνότητα κατηγορείται σαν «τρομοκράτης». Εννοείται πως όταν στη τουρκία γίνεται λόγος για το κυπριακό, πρόκειται για τις απόψεις των τουρκοκυπρίων.
Από την μεριά των αναρχικών και των αντιμιλιταριστών έχει αρχίσει τώρα να αντιμετωπίζεται το θέμα, με αφορμή την υπόθεση του Σαλίχ.
ΕΡ: Θέλω να κάνω μια διπλή ερώτηση: κατά πόσον ο ελληνοκεντρισμός (και ο τουρκοκεντρισμός αντίστοιχα) αντιπροσωπεύει το σύνολο των αφεντικών στη κύπρο εκφράζοντας – μέσα από μια πολιτική εξάρτηση – τα οικονομικά συμφέροντα τους; Δεν θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως ένα κομμάτι τουλάχιστον της εκεί αστικής τάξης βλέπει σήμερα με καλό μάτι την «εθνική» του χειραφέτηση, τόσο από την ελλαδα όσο και από την τουρκία; Και από την άλλη μεριά: η δική σας προβληματική για την κυπριακή ταυτότητα, σαφώς εχθρική απέναντι στον ελληνο- (και τουρκο-) εθνικισμό, μπορεί να κοντραριστεί με μια άλλη ιδεολογία των αφεντικών, τον κοσμοπολιτισμό του κεφάλαιου; Αν τελικά συμβεί η αποκατάσταση της ενιαίας κρατικής οντότητας της κύπρου, υπό την αιγίδα αυτής της μη εθνικιστικής, μη αποικιοκρατικής, κοσμοπολίτικης κυπριακής ελίτ, σε ποια θέση θα βρεθείτε κοινωνικά, πολιτικά απέναντι σε αυτήν την νέα (με

τα τωρινά δεδομένα) εξουσία;
ΑΠ: Καταρχήν ο εθνικισμός της κυπριακής ελίτ δεν πηγάζει αναγκαστικά από τα οικονομικά της συμφέροντα. Η κύπρος είναι το υπόλοιπο μιας διαίρεσης ανάμεσα στον ελληνικό και τον τούρκικο εθνικισμό. Υπό λογικές περιστάσεις υπήρχαν στην κύπρο όλες οι προϋποθέσεις να έχει δημιουργηθεί ένα έθνος – κράτος. Καλώς δεν δημιουργήθηκε. Αλλά στη κύπρο αγκυλώθηκαν διάφορα πράγματα: μια τριπλή αποικιοκρατία, δύο εθνικά οράματα. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε ένα ενδογενές εργατικό κίνημα, διακοινοτικό. Τελικά οδηγηθήκαμε σε μια σχιζοφρένεια, που εμείς σαν ομάδα προσπαθήσαμε να αναλύσουμε.
Ο εθνικισμός παρέσυρε τις δύο ελίτ, που κανονικά θα λέγαμε πως είχαν διαφορετικά συμφέροντα. Και όντως υπάρχουν και στις δύο ελίτ πτέρυγες που επιμένουν να λυθεί το κυπριακό. Αλλά ο εθνικισμός χρησίμευε σε αυτές σαν τρόπος να εξαφανίσει η μία την άλλη. Επίσης ο εθνικισμός χρησιμεύει για να δημιουργεί δούλους. Το είπα άλλωστε από την αρχή: ο εθνικισμός δεν είναι για εμάς απλά μια ιδεολογία της ελίτ. Είναι η ιδεολογία του δούλου. Από την στιγμή που εντάσσεσαι σε αυτή τη φαντασιακή οικογένεια του έθνους, από τη στιγμή που υποτάσσεσαι στον φαντασιακό πατέρα – κράτος, από τη στιγμή που αποδέχεσαι πως ο καταπιεστής είναι αδελφός σου, και ο γείτονας γίνεται εχθρός σου, ε, τότε η αστική τάξη και των δύο κοινωνιών στη κύπρο έχει μεγάλο όφελος να συντηρεί και να επεκτείνει αυτές τις συνθήκες, άσχετα αν μερικές φορές υπάρχουν και συνέπειες στα δικά της συμφέροντα από άλλες μεριές. Τελικά και οι δύο αστικές τάξεις, και η ελληνοκυπριακή και η τουρκοκυπριακή έχουν πολλά να φοβούνται από τα στρώματα που τώρα τους στηρίζουν, αν αυτός ο κόσμος απεγκλωβιστεί από τους εθνικούς λόγους. Γιατί κάτω από την εθνικοφροσύνη πολλοί δέχονται να ανασταλούν τα δικαιώματα εξαιτίας των «εθνικών απειλών» κλπ.
Άρα ο εθνικισμός δεν είναι μονάχα οικονομικά χρήσιμος, με μια στενή έννοια. Λειτουργεί και χρησιμεύει πιο σύνθετα, δημιουργώντας υποταγή. Και είναι χαρακτηριστικό το μίσος που δείχνουν ακόμα και εκείνα τα κομμάτια των ελίτ που είναι υπέρ της επαναπροσέγγισης μεταξύ τους απέναντι στον κυπροκεντρικό λόγο. Είναι ένα μίσος άσβεστο: να μην ακουστεί η κουβέντα «είμαι κύπριος σκέτος». Αυτή τη στιγμή η κυπριακή συνείδηση βιώνεται σαν κάτι έντονα αμφισβητησιακό του τρόπου με τον οποίο έχει δομηθεί η εξουσία στη κυπρο. Γιατί δέχεται πως μπορούμε να ζήσουμε όλοι μαζί, αλλά όχι στη βάση της θρησκείας ή της γλώσσας, ούτε όμως, από την άλλη μεριά, στη βάση ενός συνεταιρισμού, μιας ανώνυμης εταιρείας. Πρόκειται για ένα πλουραλιστικό πρότυπο.
Ως προς τον κοσμοπολιτισμό: εγώ προσωπικά είμαι κοσμοπολίτης, δηλαδή θεωρώ τον εαυτό μου πολίτη του κόσμου. Αντιλαμβάνομαι όμως πως άλλο πράγμα εννοείς με τον κοσμοπολιτισμό της αστικής τάξης.
Είναι δύσκολο να σου απαντήσω. Από την μεριά η ενοποίηση του πλανήτη είναι κάτι που το ονειρεύτηκαν γενιές και γενιές επαναστατών, θα το πετύχει ο καπιταλισμός; Δεν ξέρω. Από την άλλη πάλι αυτός ο κοσμοπολιτισμός ισοπεδώνει – ιθαγενοποιεί όπως λέμε εμείς – τις τοπικές κουλτούρες, μέσα από τις οποίες ο κόσμος βρίσκει νόημα. Αυτή η ισοπέδωση δημιουργεί εθνικισμούς που συμφέρουν τις τοπικές ελίτ. Πρέπει να αντιμετωπίσουμε αυτόν τον

κοσμοπολιτισμό με άλλες πολιτιστικές ταυτότητες, τοπικές, γεωγραφικές, οι οποίες όμως να είναι πλουραλιστικές. Δηλαδή απέναντι στη ισοπέδωση της ογγλοσαξωνικής κουλτούρας πρέπει να αντιπαραθέσουμε, για παράδειγμα, την ανατολική μεσόγειο, μια κουλτούρα πλουραλιστική. Ένα όραμα ενός κόσμου πολυσύνθετου.

ΕΡ: Πως αντιδρά (αν αντιδρά) η νεολαία στη κύπρο απέναντι στον εθνικισμό;

ΑΠ: Η νεολαία έχει αλλάξει ριζικά, σε σχέση με το όχι πολύ μακρινό παρελθόν. Πρέπει να σας πω καταρχήν πως μέχρι το ‘74 τα σχολεία και το εκπαιδευτικό σύστημα γενικά ήταν αποικία του ελληνικού και του τουρκικού υπουργείου παιδείας. Όπως τα είχαν φτιάξει οι άγγλοι ένα αιώνα πριν που είχαν έρθει στη κύπρο. Για να σκεφτείτε, όταν πήγαινα εγώ στο σχολείο κυπριακή ιστορία δεν μαθαίναμε. Απαγορευόταν να μιλάμε κυπριακά στο σχολείο. Χάρτη της κύπρου δεν είχαμε επίσης. Είχαμε κάτι χάρτες της ελλάδας, που είχαν στην άκρη ένα κουτί με τη κύπρο μέσα… Είναι ένα ενδιαφέρον οπτικό σύμβολο αυτοί οι χάρτες, γιατί εκμηδενίζουν τις αποστάσεις. Έχεις την εντύπωση πως η κύπρος είναι λίγο πιο πάνω από την ρόδο!!

Τέλος πάντων. Μετά το ‘74, εξαιτίας του έντονου ανεξαρτησιακού κλίματος που υπήρχε, είπαν να τηρήσουν τουλάχιστον τα προσχήματα: φτιάξανε χάρτες της κύπρου όπου μπορείς να δεις το νησί στη κανονική του θέση, βάλανε και ένα μάθημα κυπριακής ιστορίας στα σχολεία. Αλλά, βασικά συνεχίζουν το ίδιο παραμύθι: καταγόμαστε από τους πρώτους έλληνες εποίκους που… ήρθαν το 600 π.χ. – τρέχα γύρευε τώρα… Έλα όμως που η κύπρος έχει ιστορία 8000 χρόνων, αφού υπήρχε αυτόχθονος πολιτισμός πριν τους φοίνικες και τους έλληνες – ξεχνά το, ας το να πάει…

Με όλα αυτά η κοινωνία έχει αναπτύξει ένα εκπληκτικό κατά τη γνώμη μου ανοσοποιητικό σύστημα απέναντι στον εθνικό λόγο. Και η νεολαία είναι η περισσότερο αδιάφορη: δεν ασχολούνται, ούτε έτσι ούτε αλλιώς. Αυτή νεολαία είναι η πρώτη μεταμοντέρνα γενιά στη κύπρο, που όταν πέφτει πάνω στα «νέα» περί κατοχής, κυπριακού προβλήματος, κλπ, σηκώνει τους ώμους και πάει παρά κάτω. Στην ουσία πίσω από αυτό η νεολαία κουβαλάει ακόμα τις ιδεολογικές αποσκευές της οικογένειας της. Υπάρχει η αριστερή νεολαία που αντιδρά στον εθνικισμό, υπάρχει η δεξιά που θεωρεί πως η ελληνική σημαία είναι η στιγμή του ύστατου οργασμού, και υπάρχουν και κάποια ρεύματα ροκ κουλτούρας.

Γενικά πάντως υπάρχει μια μεταμοντέρνα συμπεριφορά. Να, για παράδειγμα πριν μερικούς μήνες ήθελαν να κάνουν ένα συλλαλητήριο για τη μακεδονία στη Λευκωσία. Πήγαν λοιπόν στους μικρούς στα σχολεία και τους είπαν «θα πάτε στο συλλαλητήριο, έτσι δεν είναι;» -«Να πάμε, γιατί να μην πάμε; Αφού θα χάσουμε και μάθημα..»

Μαζέψανε λοιπόν 15000 μαθητές από όλες τις πόλεις και τα χωριά της κύπρου, και τους στείλανε με πούλμαν στη Λευκωσία. Την άλλη μέρα όλες οι εφημερίδες γράφανε «σκάνδαλο». Γιατί; Γιατί από αυτές τις 15000 γύρισαν πίσω οι 2000. Οι άλλοι πήγαν στο συλλαλητήριο, και μετά πήραν τους δρόμους και έκαναν βόλτες στη Λευκωσία. Πού είναι το σκάνδαλο; Γιατί να τους νοιάζει η «εθνική υπόθεση»; Αυτοί ήθελαν να πάνε βόλτα. Πήγαν στο συλλαλητήριο να κάνουν το καθήκον τους, και ύστερα πήραν τους δρόμους.

Το κακό είναι πως αυτοί οι νέοι όταν βλέπουν τα κόμματα να συγκλίνουν σε κάτι,

τότε λένε «αυτό είναι εντάξει, να το κάνουμε» – όπως έγινε με τα συλλαλητήρια για τη μακεδονία Δηλαδή παρότι έχουν μιααδιαφορία για το «εθνικό» επί της ουσίας, μπορούν να πάρουν μέρος, τελικά, σε μια εθνικιστική έξαρση, που για αυτούς βέβαια δεν είναι εθνικιστική έξαρση, είναι κάτι σαν καθήκον. Μια νεολαία που συνειδητά την κρατάνε σε μια κατάσταση παιδικότητας, είναι εύκολο να οδηγηθεί εδώ ή εκεί, χωρίς να πολυκαταλαβαίνει τι κάνει, και χωρίς ίσως να την πολυνοιάζει να καταλάβει. Ελπίζω πως κάποια στιγμή θα βρουν ένα πιο συνειδητό δρόμο.

πηγή:http://www.sarajevomag.gr/vivliothiki.html

http://falies.com/